

Køre over eller køre ned

Sproglighed

Farø, Ken Joensen; Lund, Jørn; Elbro, Carsten

Published in:
Maal og Maele

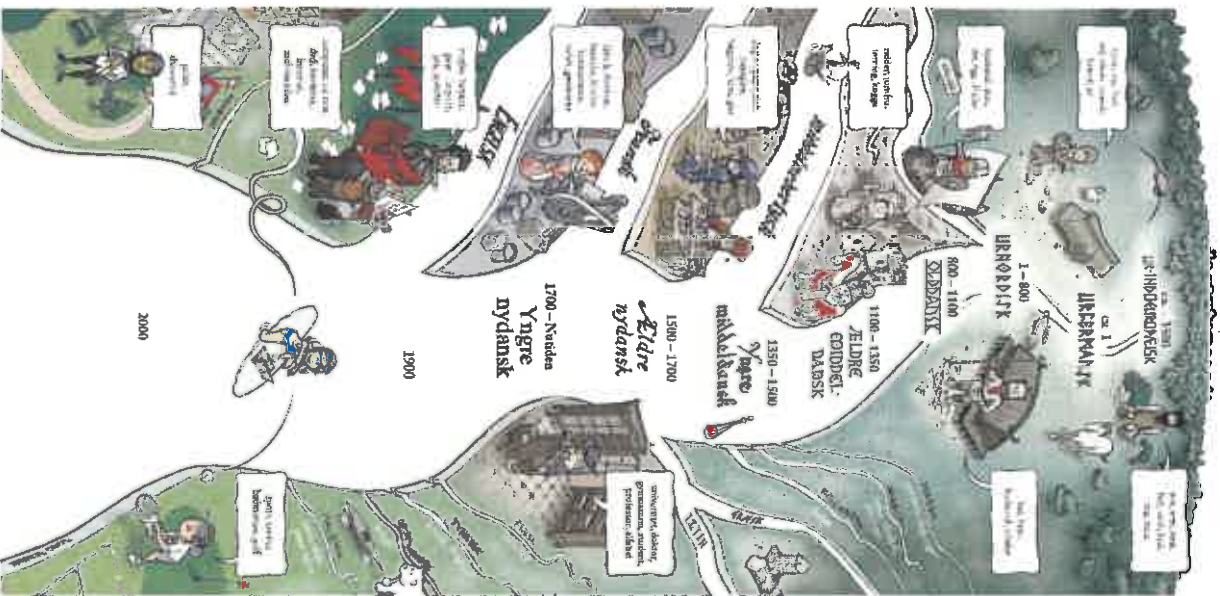
Publication date:
2012

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Farø, K. J., Lund, J., & Elbro, C. (2012). Køre over eller køre ned: Sproglighed. *Maal og Maele*, (1), 2-3.

Dansk sprog – sprogene i dansk MÅL OG MÆLE

Mål+Mæle

35. ÅRGANG, MAJ 2012

I eller på?

En læser, Frits Gravesen, undrer sig over, at vi siger på Østerbro, men i ambassadekvarteret. Det kan dog være det samme kvarter. Læs Erik Hansens forklaring

side 5.

Sprogligheder

2

I Nordsjælland, men på Sydfyn

5

Den militære tone

7

Fra Harald til Elbro

10

Fejl og karaktergivning i danske gymnasiestile

18

Forkortelsesløsninger

24

Er det hip som hap?

25

Mål og Mæles plakat

31

Skal tandlægen rette Deres udtale, soldat?

Vi sammenstiller en liste med militære tilsvi-ninger fra det 19. århundrede med en fra det 20. Er der egentlig nogen grundlæggende forskel? Døm selv

side 7.

Efternavnets historie

Historien begynder uden efternavne, og sådan har de kongelige det stadig. Men der går kludder i folkets navne flere gange, og nye systemer må opfindes. Historien begynder

side 10.

Kendes karakteren på kommafejlene?

Det er let at give karakter for gymnasiestile. Man tæller bare fejl i tegnsætningen på de første to sider – eller hvad? Side 18.

Side 18.

Bit-bat eller Bat-bit?

Ja, hvad skal produktet egentlig hedde? Det er folk overraskende enige om. Læs om undersøgelsen af vokalerækkefølge, og få et bud på hvorfor, side 25.

side 25.

... i skolen lærte jeg at skrive De med stort / Men jeg ku' aldrig bli' til noget, trods mit store ordforråd
(Shubidua, »Den røde tråd«, 1978)

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet,
Njalsgade 120,
2300 København S
E-mail: ce@hum.ku.dk

? Køre over eller køre ned
Hedder det kørt over eller kørt ned? Det kan vist hedde begge dele, men er der en betydningsforskel?

Venlig hilsen
Søren Vestergård Nissedal
Espergærde

! Ja, der er forskelle i betydning, men de er forholdsvis små. Som udgangspunkt betyder begge udtryk »køre ind i nogen, så vedkommende falder skadet eller død til jorden«, som der står i Den Danske Ordbog. Så til forskellen:

1. Der er forskel på de to faste udtryks pålydende betydning, som Lars Brink har kaldt det. Man kan ikke køre nogen ned flere gange lige efter hinanden. Derimod kan man godt komme til at køre noget eller nogen over flere gange, »16-årig kørte MC-befient over to gange«. Det er fordi køre over betoner bevægelsen langs underlaget; mens køre ned betoner, at noget eller nogen væktes omkuld. Det forklarer måske også, hvorfor folk sjældent selv er skyld i det, hvis de bliver kørt ned, og slet ikke, hvis de ligefrem bliver mejet ned. En fodgænger, der derimod bliver kørt over, kan godt være gået over for rødt lys i en fodgængerovergang og dermed selv være medskyldig i påkørslen.

2. Der er også forskelle i de to udtryks muligheder for at binde andre led til sig: Man kan fx få benene (etc.) kørt over, men ikke ned, fx »Skolepatrulje fik fødderne kørt over«.

3. Endelig er der visse forskelle på de to udtryks muligheder for overført brug. Køre ned kan betyde 'tappe for psykiske kræfter', man kan være psykisk nedkørt, men næppe overkørt. Arbejdsmaessigt kan man derimod godt være overkørt. Det er dog noget, man normalt kommer sig over forholdsvis hurtigt, ligesom man har større chance for at komme sig over at være opslidt end nedslidt. En nyere

overført brug af at køre over er 'besjete overlegent': »Vestas kørt over af Siemens på havmøller«. Eller denne overskrift fra Ekstra Bladet, som kræver særlig viden af modtageren:

»Rødovre kørt over i sin egen hule«. Tilføjelsen hjælper: »Aab løste semifinalbillet efter en forfient sejr over Rødovre Mighty Bulls i Rødovre Skøjtehal«. Meningen er, at Rødovres ishockeyhold har tabt stort til Aab på hjemmebane.

Det er meget sjældent, at udtryk er helt synonyme, det vil sige fuldstændig identiske i betydning og brug. I de fleste tilfælde er der tale om nærsynonymi sådan som med køre over og køre ned.

KF, JL og CE

? Er nul flertal
Tak for et godt og lærerigt blad! Hvordan kan det være at tallet 0 er pluralis? Fx »der er nul minutter til toget kommer«. Er 0 også pluralis i engelsk, tysk og fransk?

Lars Dannemand Pedersen
København N

! Talordet nul forbindes mest med mængdeangivelser og måleenheder i flertal: »isvand er nul grader«, »der er nul minutter igen«, »Nanna har nul kroner til mad« (hjemmeside, 3F), »nul rotationer i knolden« (fra sangen »Knald i låget« af Shu-bi-dua, 1976). Frem for alt kender vi det fra 70'ere-reklamefilmen, hvor barnet strot fremfør Colgate-sloganet: »Nul huller!« Nul forbindes som regel med substantiver i pluralis, fordi nul regnes

som en del af en flertal: grader, minutter, kroner osv. Eller sagt på en anden måde: nul er et punkt på en skala, der normalt går længere end til én. Det svarer i de fleste tilfælde til brugen af ingen og ikke nogen: ingen minutter, ikke nogen huller. Hvis barnet udbrød, »jeg havde ikke noget hul«, så gik skalaen kun til 1; det vil sige, at spørgsmålet var, om der var ét hul eller ingen.

På engelsk, tysk og fransk bruger man også nul med pluralis ved mængdeangivelser og måleenheder, zero degrees osv. Og ligesom på dansk kan man finde eksempler på nul med flertal i mindre konventionelle mængder såsom: »Ich habe null Freunde«, »I've got zero friends«, »J'ai zéro amis«. Men på fx tysk er det faktisk nemmere at finde eksempler på singularis efter nul: »Ich habe null Bock darauf« (»ingen buk« = gider ikke), »Liberalen haben null Kompetenz«, »Großeltern haben null Interesse an ihnen Einzelkindern«.

På dansk kan nul også optræde med entalssubstantiv, især når det er et ord, som aldrig eller sjældent forekommer i flertal: nul forurening, nul respons, nul tilslutning, nul lydighed, nul øl mere til møderne osv. Det er en lidt moderne brug af nul, og den falder måske nok lidt ved siden af den centrale rigssprogsnorm, som man siger. Det vil sige, at den kan forekomme nogle sprogbrugere påfaldende, evt. meget uformel. I øvrigt kan nul + ental bruges emotivt, til markering af misbilligelse, overraskelse osv.: de havde lovet mig en billet,

men da jeg kom, var der nul siddeplads; jeg kiggede i skuffen, men jeg så nul papi-saks; han var fremme kl. 24.00, men det var for sent: nul rutebil.

KF og EH

? Brunne kartofler, brunnekartofler og brunede kartofler

De sukkerbrunede kartofler kaldes næsten aldrig brunede kartofler, men oftest brune kartofler, hvad de naturligvis er efter brunningsprocessen, men det er de jo sådan set også, når de graves op af jorden. Kartofler, der købes med henblik på at gennemgå processen, bør beskrives brunnekartofler, men bliver det sjældent – her ses også ofte brune kartofler.

Min husstand modtager ikke tilbudsaviser, så jeg har ikke trykt belæg for mine iagttagelser (der i øvrigt er ganske uvidenskabelige) – men jeg hører gerne, om andre er enige i, at først køber man brunnekartofler, evt. brune (dvs. ikke-skrællede) brunnekartofler, så bruner man dem, og så får man brunede kartofler.

Venlig hilsen

Anne Marie Køllgaard

København V

! Det er vanskeligt at være venig i din beskrivelse, bortset fra at den karakteriserende betydning, du reserverer til *brune kartofler*, er noget teoretisk i denne sammenhæng: Vist er den principielt tænkelig, og der kan højst sandsynligt også findes autentiske eksempler på den, men det ændrer ikke ved, at den i udstrakt

grad er blokeret af de etablerede gastronomiske betydninger med fokus på 'madret' eller 'ingrediens'. Det er meget vanskeligt at finde eksempler på den særskræmte form, der alene betegner farven på kartofler, når de er vaskede.

Ser man på de tre formers hyppighed i forhold til hinanden, så er participiumsformen *brunede* mest brugt, efterfulgt af varianten med adjektiv, *brune kartofler*. Mindst udbredt er den "gerundiviske" konstruktion *brunnekartofler*. Et gerundivisk indhold er et, der forpligter eller lægger op til en bestemt handling. Mange sprog har særlige kasus eller konstruktionsreserveret til det, fx er det arabiske ord *Koran* en gerundiv ('bogen som skal læses'), det samme gælder den tyske konstruktion med *zu + participium I*, fx *ein ernst zu nehmendes Problem* 'et problem som bør tages alvorligt'. Delvist parallelle til *brunnekartofler* har vi i eksempler som *pegefingrer*, *smedejern* og *tørrestativ*, som også er gerundiviske.

Selv om der altså i praksis hersker nogen betydningsoverlapping mellem de tre former, så er de stadig grammatisk ret bundne hver især. Således er dette eksempel fra *Kogebogen.dk* i hvert fald grammatisk forkert: »Tilbered de brunnekartofler i en gryde i stedet for på en pande«. Det er det, fordi konstruktionen er et substantiv, og substantiver bøjes kun med foranstillet artikel, hvis der før substantivet står et adjektiv (eller hvis de fremhæves)

KF

I Nordsjælland, men på Sydfyn

Af Erik Hansen

Hvorfor hedder det i Nordsjælland når det hedder på Sydfyn? I og på betegner her præcis det samme, nemlig at noget befinder sig inden for området Nordsjælland, Sydfyn eller andre større og mindre dele af landet. Hvordan vælger vi mellem i og på i den slags tilfælde?

Sprogbrugen er ret enkel: Når det drejer sig om navne på øer, bruger man på: på Sjælland, på Fyn, på Bornholm, på Lolland, på Samsø, på Læsø, på Amager, på Christianshavn. Det samme gælder for navne på halvøer: på Djursland, på Grenen, på Sjællands Odde, på Helgenæs. Man bruger også på foran sammensætninger med den slags navne: på Sydfyn, på Norddjursland, på Nordfalter.

En undtagelse fra reglen er navnene på Sjællands dele. Det hedder absolut kun i Nordsjælland, og det er stik imod reglerne. Så hedder det i eller på Vestsjælland, i og på Sydsjælland, i eller på Østsjælland – og det er altså også delvis uden for reglerne.

Når det drejer sig om navne på områder der ikke er øer eller halvøer, bruger man i: i Himmerland, i Thy, i Vendsyssel, i Sokkelund Herred, i Københavns Kommune, i Almindingen, i Dyrehaven. Også ved udenlandske navne: i Nordtyskland, i Sydengland osv.

Men her er der også et par undtagelser. Det hedder fx i Salling, skønt

Salling er en halvø. Men Salling ligger jo som en landsdel mellem Thy og Himmerland, og man tænker nok ikke så meget på Salling som en halvø der skyder sig ud i Limfjorden.

Den største og vigtigste undtagelse er dog selve Jylland. En stor og flot halvø, så det burde være på Jylland, ikke i Jylland, hvis det skulle gå efter reglerne! Men vi har altså tradition for i Jylland, sandsynligvis en mindelse om tidligere tid, hvor man brugte i om alle de større landsdele: i Sjælland, i Fyn, i Lolland osv.

Nordmænd og svenskere siger for resten altid på Jylland. Det er fordi de ikke kender vores undtagelse, men bare går logisk frem efter reglerne.

Stater

Staters navne forbindes som klar hovedregel med i: i Spanien, i USA, i Somalia osv. Men denne regel kan komme i konflikt med reglen om øer. Hvis en stat også er en ø eller en halvø, er der problemer. Mest almindeligt er nok i: i Japan, i Irland, i Sydkorea, i New Zealand osv. Men meget almindeligt er på Malta, på Maldiverne, på Cuba skønt det også drejer sig om selvstændige stater. Men altså østater.

Island er jo både en ø og siden 1944 en stat. Traditionelt hedder det på Island – som de i øvrigt også siger selv: á Íslandi. For at markere at